

Раде Р. Лаловић
Фоча

ХАЗАРСКИ РЕЧНИК -један модел обраде романа-

Саопштено на научном скупу НАУКА И НАСТАВА НА УНИВЕРЗИТЕТУ,
Филозофски факултет ИСТОЧНО САРАЈЕВО, 2008.

Да би се приступило ваљаној интерпретацији Павићевог романа **Хазарски речник**, морају се извршити детаљне припреме наставника и ученика.

Наставник се за овај час припрема на тај начин што детаљно проучи одговарајућу стручну литературу која се односи на роман **Хазарски речник** и да још једном прочита сам роман. Најпогоднија стручна литература за наставника у овом случају је књига Јована Делића, **Хазарска призма**, објављена у Београду 1991. године и студија истог аутора **Хазарски речник Милорада Павића** објављена у часопису **Прилози настави српског језика и књижевности**, бр. 1-2/2001, Бањалука. На темељу ових текстова професора Делића је заснован овај интерпретативни модел.

Након наведених припрема наставник се одлучује који модел интерпретације овог романа да реализује са ученицима, од чега директно зависи и сама припрема ученика за час.

Пред наставником је низ могућности, а најпогодније су: да се одреднице у роману прате и спајају као приче о судбинама појединих књижевних јунака, како би се кроз низ тих прича извршила интерпретација романа; да се функционално повежу ликови у «троуглове» о политичарима и хроничарима; да се прате збивања и јунаци на нивоу трију равни кроз три временска слоја, средњовјековни, барокни и савремени, или да се интерпретација организује по књигама, црвониј, жутој и зеленој, што би одговарало, како вели Јован Делић, трима странама хазарске призме. Наравно, могући су и други модели интерпретације, а ми ћемо се одлучити за Делићев модел који се заснива на математичком принципу троугла и броја три, што нам омогућава да се роман замисли као равнострана усправна тространа призма која је пресејчена са три хоризонталне равни. Средњовјековна и савремена раван су доња и горња основа призме, а средња раван је седамнаестовјековна или барокна. Стране ове призме се могу продужити и у прошлост, у дубину, и у будућност, у висине, што би омогућило неки нови пресјек неког новог, проширеног издања **Хазарског речника** у некој новој временској тачки.

Кад смо се већ одлучили за тај интерпретативни модел, приступамо припреми ученика за час интерпретације, дефинишући групе ученика, проблеме за интерпретацију, ивријеме за излагање. Проблеми за интерпретацију овог романа се не могу поставити у виду теза као код стандардне романескне форме, него се морају груписати одреднице из којих ће се склопити хазарски мозаик, а те одреднице се најлакше обједињују по временским нивоима. Ти нивои су средњовјековни, седамнаестовјековни или барокни и двадесетовјековни.

За организацију овако замишљеног часа потребне су четири групе по три ученика. Свака група ће добити одговарајуће истраживачке задатке везане за одређени временски ниво и његове одреднице, а сваки ученик имаће по три минута да саопшти резултате свог истраживања, што укупно износи тридесетшест минута. У преосталом времену у дискусију се укључују остали ученици. Они за своје допуњавање изнесених саопштења имају на располагању пет минута, уз напомену да могу износити само нове и битне чињенице. Преостала четири минута су резервисана за краће наставничково објашњење о разлици између мушког и женског примјерка романа.

ПРВА ГРУПА ученика има задатак да у девет минута анализира *средњовјековни слој* тростране хазарске призме или њену доњу основу. Посебну пажњу ваља обратити на одреднице из «Црвене књиге» о хришћанском учеснику у хазарској полемици (Ћирило – Константин Солунски) и хришћанском хроничару ове полемике (Методије Солунски), те на одреднице Атех, Каган, Хазари и Хазарска полемика, као и на одреднице Ловци на снове и Челарево.

У средњовјековном слоју «Зелене књиге» нарочиту пажњу ваља обратити на одреднице о муслиманском учеснику у хазарској полемици (Кора Фараби Ибн) и његовом хроничару (Ал Бекри Спањјард). Свакако се посебна пажња ваља посветити најславнијем ловцу на снове Мокадаса Ал Саферу, као и шејтанима и умјетницима (Зидар Музике и Ибн (Абу) Хадраш).

Уз универзалне четири одреднице у средњовјековном слоју «Жуте књиге», неопходно је освјетлити одреднице о хебрејском полемичару (Сангари, Исхак) и хроничару (Халеви, Јехуда), те одредницу о преводиоцу (Тибон, Јехуда Ибн) и одредницу Хазарски ћуп.

ДРУГА ГРУПА ученика у својих девет минута интерпретира *барокни слој* који је, у ствари, заједнички фабуларни ток три верзије хазарске полемике. Он је маштовит и разгранат. Припадају му одреднице из све три књиге: из «Црвене књиге» Бранковић Аврам, Скила Аверкије и Столпник (Гргур) Бранковић; из «Зелене књиге» Акшани, Јабн Ибн, Масуди Јусуф, Мустај-бег Сабљак, Одлазак; из «Жуте књиге» Даубманус Јоанес, Веридбени уговор Самуела Коена и Лидисије Сарук, Коен Самуел и Лукаревић Ефронисија.

Кључни моменат у причи из овог слоја је састанак на Дунаву 1689. године између двојника по сну и јави (Коен и Бранковић) и ловца на њихове снове (Масуди). Са њима су и пратиоци (Аверкија Скила, Никон Севаст и Теоктист Никољски).

Значајну пажњу ваља овдје обратити на однос Теоктиста Никољског и Јоанеса Даубмануса и на настанак првог издања **Хазарског речника**.

ТРЕЋА ГРУПА ученика у наредних девет минута саопштава своје виђење двадесетовјековног слоја **Хазарског речника** коме припадају само три одреднице, по једна из сваке књиге, посвећене савременим истраживачима хазарског питања и Апендикс II као епилог.

Значајно мјесто за овај слој је хотел «Кингстон» у Цариграду и ликови др Дороте Шулиц, Јеврејке из Пољске, која је слависта; др Исаила Сука, професора новосадског универзитета, који је стручњак за арабистику и археологију и Абу Кабир Муавије, хебрејисте са каирског универзитета, те Вирциније Атех и породице Ван дер Спак.

Прича која произилази из овог слоја са својим митским, демонским и криминалистичким димензијама нуди и какво такво рјешење тајни Константинових изгубљених **хазарских бесједа**.

ЧЕТВРТА ГРУПА ученика у времену као и претходне три, успоставља синтезу структуре овог романа и у цјелини конструише *хазарску призму*. Конструкцију хазарске призме и извођење одговарајућих закључака потпомаже наставник својим упутствима.

Полазиште ових излагања је чињеница да је **Хазарски речник** састављен из три књиге «Црвене» «Жуте» и «Зелене» и да свака представља по једну страну призме. Метонимијске ознаке за три монотеистичка свијета су црвена, жута и зелена боја, боје хришћанства, јудеизма и ислама.

Значајно је да ученици схвате и да своју интерпретацију заснују на чињеници да све три књиге постоје засебно, напредно, у међусобној полемици, да су њихове приче непомирљиве и да ниједна нема право на своју ексклузивну и коначну истину. Значајна је и чињеница да у **Хазарском речнику** постоји и привидна слика толеранције и екуменства, али и чињеница да међу трима књигама нема мира и склада, као што га нема ни међу свјетовима које оне представљају. Свака књига, кад се детаљније сагледа, тежи да својим погледима подреди преостале двије. Хазари и прича о Хазарима су само доказ за сваку ову књигу да је њихов свијет надређен свјетовима ове друге двије књиге. Дакле, лако се види да је цјелокупан роман прича о непомирљивости свјетова. Та непомирљивост се лако илуструје упоређивањем садржаја одреднице **Хазари** у «Црвеној», «Жутој» и «Зеленој» књизи.

Детаљне разлике у овој одредници ће ученици издвојити и та сазнања ће бити и основне водиле за конструкцију хазарске призме.

Хазарска призма, чији је изглед приказан на крају овог текста, има три стране, црвену, жуту и зелену; три троугла чије су ивице црвена, жута и зелена и ликове из сва три свијета које ти троуглови на одређеним нивоима спајају у вјечној полемици. А да три слоја о хазарској полемици, средњовјековни, барокни и савремени, нису статични показују ликови шејтана, демона, ловаца на снове и крадљиваца снова који кошмар хоризонталних слојева повезују по вертикали призме старајући се да се три приче, три фикције, три истине, могу, ипак, испричати као једна прича без чврстог почетка и са неизвјесним крајем.

Идејна суштина **Хазарског речника** би се могла извести из одреднице «Велики пергамент», а сводила би се на врло озбиљну опомену да је историјски заборав врло опасна категорија, као и да је историју потребно памтити и то памћење преносити на млађа покољења, а не само искушавати на властитој кожи. Ово Хазари очигледно нису знали, а да ли су само због тога нестали, остаје заувјек отворено питање.

ДИСКУСИЈА ЦИЈЕЛОГ ОДЈЕЉЕЊА И НАСТАВНИКОВА ОБЈАШЊЕЊА

-О мушком и женском примјерку романа-

Разлику између мушког и женског примјерка романа **Хазарски речник** је неопходно објаснити из неколико разлога. Први и основни разлог је што ученици читају или мушки, или женски примјерак; други је, што ученици нису довољно искусни читаоци да уоче ту разлику; трећи разлог је што је разлика у самом тексту веома мала, а у симболици велика и четврти, још један битан разлог је што и велики број наставника добро не влада разликама између мушког и женског примјерка романа.

Најбоље објашњење озмеђу мушког и женског примјерка романа **Хазарски речник** дао је Јован Делић у поменутој студији. Та студија је и окосница цијелог овог излагања, а разлика између мушког и женског примјерка објашњена је на осам страница. Ово објашњење је неопходно детаљно проучити и након тога у поједностављеној форми разлику објаснити ученицима.

Делић у свом објашњењу полази од текстуалне разлике између мушког и женског примјерка. Та разлика се види из наредна два цитата.

ЖЕНСКИ ПРИМЈЕРАК РОМАНА

«И пружио ми је оних неколико ксероксираних листова што су лежали пред њим. Дајући ми тај свитак, он ми дотаче на тренутак палац и ја се најезих од тог додира. Имала сам осјећај да су наше прошлости и будућности у нашим прстима и да

су се додиривале. Зато кад почех да читам понуђени текст, уместо да пуцам, изгубих мисао понуђеног штива и утопих се у своје осећаје. У тим магновењима одсутности и самозаборава са сваким прочитаним, али несхваћеним и непримљеним ретком протекли су векови и када сам се после неко часова пренула и поново успоставила додир са штивом, знала сам да онај читалац који се с пучине својих осећања није више овај који се малочас отиснуо на ту пучину. Више сам добила и дознала не читајући него читајући те странице, а кад упитах др Муавију откуда му, он ми рече нешто што ме још више зачуди (...).»

МУШКИ ПРИМЈЕРАК

«И пружио ми је оних неколико ксероксираних листова што су лежали пред њиме. Могла сам потегнути ороз у том часу. Бољи нисам могла имати – у башти је био један једини сведок – и то дете. Али, десило се другачије. Пружила сам руку и узела тих неколико узбудљивих страница које ти прилажем уз писмо. Узимајући их, уместо да пуцам, гледала сам у те сараценске прсте са ноктима попут лешника и мислила на оно дрво које Халеви помиње у својој књизи о Хазарима. Мислила сам и о томе да је свако од нас једно такво дрво: што више растемо у вис ка небу, кроз ветрове и кишу ка Богу, тим више морамо понирати корењем кроз блато и подземне воде ка паклу. Са тим мислима прочитала сам странице које ми је пружио Сарацен зеленије очију. Запањиле су ме и упитала сам с неверицом др Муавију откуда му (...).»

Наведени цитати припадају јеврејском учеснику у двадесетовјековном слоју **Хазарског речника** др Дороти Шулц и дио су њених контаката са др Абу Кабир Муавијом представником исламског свијета приликом дешифровања свитака са Константиновим изгубљеним хазарским бесједама.

Муавијин додир палцем палца Дороте Шулц има митске димензије оживљавања свијета и упркос томе што њен еротски занос траје кратко, др Шулц схвата да осећања имају предност над интелектуалним, рационалним сазнањем.

У мушком примјерку нема додира прстију, него се јавља Халевијева слика дрвета која симболизује двоструку човјекову природу, божанску и сатанску, али може и психоаналитички да означава мушки симбол раста «горе» и понирање према «доле», а што може да симболизује људску расцијепљеност на «небеску и подземну».

Дакле, женски примјерак даје предност интуицији и радости тренутка, а мушки је песимистичан и у извјесном смислу и трагичан.

(Види скицу на наредној страни.)

БУДУЋНОСТ

хазарска призма

ИСАИЛО СУК

ДОРОТА ШУЛЦ

АБУ КАБИР МУАВИЈА

САВРЕМЕНИ СЛОЈ

БРАНКОВИЋ АВРАМ

СКИЛА АВЕРКИЈЕ

СТОЛПНИК (ГРГУР)
БРАНКОВИЋ

Ш
Е
Ј
Т
А
Н
И
И

КОЕН САМУЕЛ

ЛИБЕР КОСРИ

ДАУБМАНУС ЈОАНЕС

Л
О
В
Ц
И

АКШАНИ ЈАБН ИБН
МАСУДИ ЈУСУФ
МУСТАЈБЕГ САБЉАК

БАРОКНИ СЛОЈ

ЋИРИЛО СОЛУНСКИ

МЕТОДИЈЕ
СОЛУНСКИ

ПРИНЦЕЗА АТЕХ

КАГАН ...

П
Ј
Е
С
Н
И
Ц
И

МОКАДАСА АЛ САФЕР
САНГАРИ ИСАК
ХАЛЕВИ ЈЕХУДА

Н
А
С
Н
О
В
Е

КОРА ФАРАБИ ИБН
МОКАДАСА АЛ САФЕР
ИБН АБУ ХАДРАШ

СРЕДЊОВЈЕКОВНИ
СЛОЈ

ПРОШЛОСТ